

УДК 504.05

Зоряна Добош

Національний університет «Львівська політехніка»,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук, доцент
zoryana.a.dobosh@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3680-7207>

Іванна Янковська

Національний університет «Львівська політехніка»,
студентка 4 курсу Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
ivanna.yankovska.pv.2020@lpnu.ua

Соломія Підцерковна

Національний університет «Львівська політехніка»,
студентка 4 курсу Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
solomiia.pidtserkovna.pv.2020@lpnu.ua

ПРИНЦИПИ ЯК ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

<http://doi.org/10.23939/law2023.40.391>

© Добош З., Янковська І., Підцерковна С., 2023

У статті охарактеризовано актуальні проблеми міжнародної екологічної безпеки в контексті системного прояву принципів її реалізації, що обґрунтовує потребу консолідації зусиль міждержавних заходів природоохоронного характеру на засадах стійкого та збалансованого розвитку. Розкриваються передумови становлення глобальної екологічної безпеки як невід'ємної частини міжнародних відносин та політики на тлі довготривалої екологічної кризи. Виділяються та обґрунтовуються характерні ознаки глобальної екологічної безпеки та рівні її функціонування за територіальним принципом. Акцентується увага на відсутності меж прояву більшості екологічних загроз і небезпек, що унеможливує подолання наслідків державами самостійно. Виділено глобальні загрози та небезпеки, що визначатимуть у найближчій перспективі напрями співпраці у світовій екологічній безпеці. Окреслюються паритетні засади та принципи формування глобального екологічного безпечного простору. Виходячи із світового досвіду форм і методів ощадливого використання природних ресурсів та дотримання безпеки існування, запропоновано напрями стратегічного планування національної екологічної безпеки.

Визначено, що глобалізаційні процеси на планеті посилюють загрозу людству у вигляді екологічних небезпек: руйнування озонового шару атмосфери та проявів гло-

бальних змін клімату, забруднення світового океану, цивілізаційного протистояння між християнським і мусульманським світом, створення та функціонування глобальної терористичної мережі, розповсюдження ядерної, хімічної, біологічної, геофізичної, космічної, психотропної, екологічної та інших видів зброї і технологій масового ураження.

Основними механізмами реалізації міжнародної екологічної безпеки варто вважати міждержавне співробітництво, створення механізмів дієвого міжнародного консалтингу, мирного врегулювання спорів, запобігання транскордонному забрудненню довкілля, науково-технічної співпраці, міжнародної відповідальності за транскордонну шкоду довкіллю, громадського контролю та залучення міжнародних неурядових і громадських організацій у надзвичайних екологічних ситуаціях. Доведено, що механізми функціонування міжнародної екологічної безпеки за надзвичайних ситуацій вимагають консолідації зусиль міждержавних заходів природоохоронного характеру на засадах стійкого та збалансованого розвитку.

Ключові слова: консолідація; екологія; безпека; загроза; економіка; держава; стратегія.

Постановка проблеми. Глобалізація світового економічного простору та інтернаціоналізація екологічних проблем спричиняють трансформацію стратегічних орієнтирів розвитку людства в напрямку досягнення збалансованості рівнів розподілу еколого-економічних благ та раціональності використання природних ресурсів між країнами.

Всепланетарне зростання екологічних загроз змушує оцінювати їх як визначальні й спрямовуючі фактори в сфері розвитку міжнародних відносин та відповідних змін у геополітичній ситуації. Це пов'язано зі складністю і суперечливістю процесів взаємодії систем техногенної цивілізації та природи. Власне ці взаємодії відбуваються за своїми законами, які разом узяті спроможні транслювати синергетичні ефекти в майбутнє. Через це загрози в природній і техногенній сферах у найближчій перспективі можуть стати домінантними. Ці загрози своєю чергою здатні створювати та активізувати низку інших загроз, що проявляються винятково високим градієнтом посилення факторів ураження населення, навколишнього природного середовища в момент їх виникнення, акумуляції та розвитку.

Аналіз дослідження проблеми. Зростання масштабів антропогенного впливу на біосферу та неспроможність за ряду випадків призупинити посилення екологічних ризиків функціонування економічних і політичних систем індустріальних країн, на думку багатьох учених (О. Білоруса, О. Васюти, А. Гальчинського, З. Герасимчука, Б. Губського, М. Долішнього, А. Філіпенка, Є. Хлобистова, О. Чумаченка, В. Шевчука та ін.), засвідчує складний внутрішній і зовнішній контекст формування міжнародної екологічної безпеки. Водночас спостерігається утворення міждержавних центрів сили впливу на ці процеси через активізацію нових форм конкуренції акторів міжнародних відносин – держав-лідерів економічного розвитку, транснаціональних корпорацій, транснаціональних банків, світових виробничих центрів, технологічних мегаполісів, міжнародних неурядових організацій та ін. За своєю конфігурацією та структурою ці актори є надзвичайно рухливі та економічно потужні в потенціалі перерозподілу ресурсів світу. Все це зумовлює екологічний пріоритет в економічному та науково-технічному прогресі людства, зумовлюючи створення єдиної консолідованої системи міждержавних заходів природоохоронного характеру – міжнародної екологічної безпеки.

Мета статі полягає в тому, що такі стратегічні вектори поступу суспільства все більше інтегруються у сферу геополітичних інтересів експансії – просторового розширення потенціалу розвитку та стійкості самоорганізації суспільства в здобутті ресурсів життєзабезпечення та відновлення конкурентних переваг. Постає потреба дослідження міжнародної екологічної безпеки в

контексті принципів її реалізації, які в поєднанні спроможні транслювати синергетичний ефект запобігання проявам поляризації країн світу та загрозам природного, техногенного, демографічного, економічного та іншого характеру.

Виклад основного матеріалу. Інтернаціоналізація екологічних проблем та глобалізація світового економічного простору призводять до трансформації стратегічних орієнтирів людського розвитку в бік збалансованого розподілу екологічних і економічних вигод та раціонального використання природних ресурсів між країнами.

Проблеми міжнародної екологічної безпеки пов'язані із системним проявом принципів їх реалізації, що обґрунтовує потребу консолідації зусиль міждержавної екологічної політики на основі сталого та збалансованого розвитку та саме тому ця тема є дуже актуальною.

Як стверджує І. В. Сталінська, екологічна безпека всередині держави вважається однією з основних складових частин національної безпеки [1, с. 4].

Зростання екологічних загроз змушує розглядати їх як визначальні і направляючі чинники розвитку міжнародних відносин та відповідних змін геополітичної ситуації.

Це пов'язано зі складністю та неузгодженістю процесів взаємодії систем техногенної цивілізації та природи. Насправді ці взаємодії підкоряються власним законам, які разом здатні перевести синергетичний ефект у майбутнє.

Внаслідок загрози в природній та техногенній сфері можуть стати домінуючими в найближчому майбутньому. Ці загрози своєю чергою можуть породжувати та посилювати низку інших загроз, що проявляється у винятково високому градієнті інтенсифікації факторів впливу на населення та навколишнє середовище в момент їх виникнення, накопичення та розвитку.

Екологічна безпека – це сукупність певних властивостей навколишнього середовища та умов, створених цілеспрямованими діями людини, за яких з урахуванням економічних, соціальних факторів та науково обґрунтованих допустимих навантажень на об'єкти біосфери антропогенні впливи довкілля та негативні зміни, що відбуваються в ньому, є уникнення, забезпечує збереження здоров'я людини та усуває довгострокові наслідки для нинішнього та майбутніх поколінь.

Як слушно зазначає А. В. Бохан, міжнародна екологічна безпека – це системний та багатоступеневий процес інтеграції, регіоналізації, лібералізації та демократизації міжнародних відносин, складові частини якого утворюють сукупність екологічних умов існування людини та впливають на функціонування природоохоронних установ та організацій, створюючи спеціальні режими, щоб запобігти екологічній небезпеці. Це є основою формування стабільної світової економічної системи [2, с. 1].

О. Є. Пилипенко зазначає, що міжнародна безпека є важливим питанням для всіх країн світу у визначенні стратегій виживання сучасних поколінь, оскільки вплив глобальних процесів негативно впливає на більшу частину країн, а глобальне потепління перетворює і без того нестабільні регіони на збройні конфлікти за природні ресурси. Тому формування системи міжнародної безпеки має здійснюватися не шляхом дискримінації та експлуатації людей в окремих регіонах та країнах світу, а здійснюватися відповідно до загальновизнаних принципів паритету з урахуванням різних об'єктивних і суб'єктивних факторів впливу на стан безпеки [3, с. 17–18].

С. М. Лутковська наголошує, що формування міжнародної екологічної безпеки має здійснюватися не через дискримінацію конкретних регіонів та країн світу, а відповідно до загальновизнаних засад паритету та принципів, серед яких важливими є системність, пріоритетність, спільність, інтеграція, рівність між суб'єктами [4, с. 27–28].

Погоджуємося з А. В. Бохан про те, що формування міжнародної екологічної безпеки має здійснюватися з урахуванням таких принципів:

- пріоритет міжнародної екологічної безпеки в структурі національної безпеки країни та стратегічні орієнтири розвитку суспільства з обов'язковим дотриманням прав та свобод людини;
- пріоритетність міжнародної екологічної безпеки та її політична підтримка;

- пріоритет загальнолюдських цінностей і права народів та народів світу на безпечне довкілля;
- інтернаціоналізація міжнародної екологічної безпеки;
- інтеграція міжнародної екологічної безпеки в цінності та пріоритети розвитку людства, процеси їх внутрішньої взаємодії;
- колективний характер міжнародної екологічної безпеки;
- рівноправність суб'єктів міжнародної охорони навколишнього середовища;
- системна складність і невизначеність якісних та кількісних параметрів міжнародної екологічної безпеки та попередження екологічних ризиків;
- збереження цінності своєчасно наданих товарів, як пов'язані з допомогою у захисті екологічної безпеки;
- системний характер міжнародної екологічної безпеки, що передбачає загальну екологізацію суспільного життя в усіх країнах на основі ідеології, культури, свідомості, освіти, політики, економіки та інших складових частин суспільного життя;
- просторовий консерватизм міжнародної екологічної безпеки;
- співпраця в надзвичайних екологічних ситуаціях;
- мирне вирішення спорів, пов'язаних із транскордонним впливом на навколишнє природне середовище та рівнем міжнародної екологічної безпеки, що передбачає створення глобального спеціалізованого органу для їх вирішення;
- систематичний обмін екологічною інформацією та попередження транскордонного забруднення;
- принцип добросусідства та науково-технічної співпраці;
- міжнародна відповідальність за транскордонну шкоду довкіллю;
- єдність економіки та політики, що сприяє розвитку екологічних ініціатив, у тому числі громадського контролю міжнародної екологічної безпеки [2, с. 3–4].

Ю. О. Корецький дотримується думки стосовно вищезазначених принципів та зазначає, що вони свідчать про системну взаємозалежність ступенів раціоналізації природи, якості довкілля, стану природно-ресурсного та енергетичного потенціалу між країнами, з одного боку, та потенціалів розвитку світового співтовариства – з другого.

На нашу думку, для забезпечення обліку екологічного фактора в міжнародних економічних відносинах потрібне втручання відповідних регулюючих державних та недержавних структур. Державне регулювання міжнародних економічних відносин з урахуванням екологічного фактора може здійснюватися за допомогою певної сукупності конкретних методів, форм та інструментів. Усі методи державного регулювання міжнародних економічних відносин можна розбити на такі групи: адміністративні та правові методи, прямі та непрямі економічні методи та соціально-психологічні методи.

Механізм державного регулювання міжнародних економічних відносин країни з урахуванням екологічного чинника можна розглядати як сукупність програмно-координаційних, фінансово-економічних, організаційно-економічних та правових форм, методів, принципів, інструментів та важелів, які застосовуються в практиці міжнародних економічних відносин між країнами. На функціонування механізму державного і міждержавного регулювання економічних відносин мають вплив:

- 1) економічна оцінка наслідків «експорту-імпорту» не екологічної продукції, технологій та послуг та розробка відповідних інструментів регулювання;
- 2) облік екологічних факторів та обмежень у теорії та практиці міжнародної торгівлі, вивчення впливу національної еколого-економічної політики на конкурентоспроможність вітчизняної продукції, послуг та економічної системи загалом;
- 3) теоретичне обґрунтування та розробка відповідної міжнародної екологічної та економічної політики з урахуванням вимог сталого розвитку цих країн.

Принципи як основа організації та забезпечення міжнародної екологічної безпеки

Для впровадження в дію механізму регулювання міжнародних економічних відносин країни з урахуванням наявного екологічного фактора варто передбачити такі етапи:

- перший етап – планування та підготовка заходів;
- другий етап – реалізація запланованих заходів;
- третій етап – аналіз та оцінка досягнутих результатів.

Сучасна система міжнародної екологічної безпеки характеризується гнучкістю, динамічністю та іншими змінами, які передбачають:

- залучення країн світу до природоохоронної та екологічної діяльності;
- активізацію процесу укладання міжнародних угод природозахисного та екологічного спрямування;
- утворення нового вектора функціонування, впливу та розширення діяльності дієвих учасників міжнародних відносин (урядових та неурядових організацій);
- створення національних і міжнародних структур, які координують природоохоронну діяльність, екологічну політику як у регіонах, так і в масштабах усієї планети;
- екологізацію традиційних форм міжнародних відносин та їх інститутів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади.

Процеси глобалізації, збільшення диспропорцій в економічному розвитку та ресурсному забезпеченні між економічно розвиненими і слабо розвиненими країнами, зростання кількості та міграції населення посилюють загрозу людству в довгостроковій перспективі внаслідок виникнення імпульсів руйнівних конфліктів світового масштабу у вигляді екологічних небезпек, зокрема:

- руйнування озонового шару атмосфери та проявів глобальних змін клімату;
- забруднення вод і дна світового океану;
- зростання кількості населення світу;
- обмеженість доступу до світових ресурсів та непропорційність їх використання країнами світу;
- цивілізаційне протистояння між християнським і мусульманським світом;
- створення та функціонування глобальної терористичної мережі;
- розповсюдження ядерної, хімічної, біологічної, геофізичної, космічної, психотропної, екологічної зброї та технологій масового ураження.

Все це дає підстави прогнозувати майбутні міждержавні «діалоги» та конфлікти не лише як мілітарні, політичні, демографічні, екологічні, культурні, але й міжцивілізаційні.

Вважаємо, що проведений аналіз наукових праць є корисним в теоретичному і практичному аспектах, розгляд яких дозволив розширити бачення сучасних вимірів та принципів реалізації міжнародної екологічної безпеки.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що врятувати людство від глобальних екологічних загроз можна шляхом консолідації зусиль для розбудови міжнародної екологічної безпеки і виведення світової економічної спільноти до нових вимірів процвітання та добробуту, спрямованих на сталий, збалансований та безпечний розвиток нинішнього та майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сталінська І. В. (2017). Конспект лекцій з дисципліни «Забезпечення екологічної безпеки». Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова.
2. Бохан А. В. (2009). Міжнародна екологічна безпека: сучасні виміри та принципи реалізації. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. № 3. Відновлено з <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=42>
3. Пилипенко О. С. (2014). Сучасні проблеми міжнародної безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 123 (ч. I). Київ: НУХТ. С. 16–23.

4. Лутковська С. М. (2020). *Модернізація системи екологічної безпеки сталого розвитку*: (дис. ... докт. економ. наук). Вінницький національний аграрний університет. Вінниця.
5. Корецький Ю. О. (2020). Міжнародна екологічна безпека за надзвичайних ситуацій: сучасні виміри та механізми реалізації. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Вип. 15. Київ: КНУ. С. 53–57.

REFERENCES

1. Stalinska I. V. (2017). *Konspekt leksiy z dysypliny «Zabezpechennya ekolohichnoyi bezpeky»* [Synopsis of lectures on the discipline «Ensuring environmental safety»]. Kharkiv: KHNUMH im. O.M. Beketova. [In Ukrainian].
2. Bokhan A. V. (2009). *Mizhnarodna ekolohichna bezpeka: suchasni vymiry ta pryntsyipy realizatsiyi. Elektronnyy zhurnal «Efektyvna ekonomika»* [International environmental security: modern dimensions and principles of implementation. Electronic magazine «Effective Economy»]. No. 3. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=42> [In Ukrainian].
3. Pylypenko O. Ye. (2014). *Suchasni problemy mizhnarodnoyi bezpeky. Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn* [Modern problems of international security. Actual problems of international relations]. Vyp. 123 (ch. I). Kyiv: NUKHT. P. 16–23 [In Ukrainian].
4. Lutkovska S. M. (2020). *Modernizatsiya systemy ekolohichnoyi bezpeky staloho rozvytku: dysertatsiya*. (Dys. dokt. eконом. nauk) [Modernization of the system of ecological security of sustainable development: thesis. Dissertation ... of Doctor of Economic Sciences]. Vinnyts'kyi natsional'nyy ahrarnyy universytet. Vinnytsya. [In Ukrainian].
5. Korets'kyi Yu. O. (2020). *Mizhnarodna ekolohichna bezpeka za nadzvychaynykh sytuatsiy: suchasni vymiry ta mekhanizmy realizatsiyi. Publichne upravlinnya i administruvannya v Ukraini* [International environmental security during emergency situations: modern dimensions and implementation mechanisms. Public management and administration in Ukraine]. Vyp. 15. Kyiv: KNU. P. 53–57. [In Ukrainian].

Дата надходження: 11.11.2023 р.

Zoryana Dobosh

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Scientific Institute of Law,
psychology and innovative education
Candidate of Jurisprudence,
Associate Professor of the Department of Civil Law and Procedure
zoryana.a.dobosh@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3680-7207>

Ivanna Yankovska

Lviv Polytechnic National University,
student Institute law, psychology and innovative education
ivanna.yankovska.pv.2020@lpnu.ua

Solomia Pidtserkovna

Lviv Polytechnic National University,
student Institute law, psychology and innovative education
solomiia.pidtserkovna.pv.2020@lpnu.ua

ON INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL SECURITY: MODERN DIMENSIONS AND PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION

The article describes the current problems of international environmental security in the context of the systematic manifestation of the principles of its implementation, which justifies the need to consolidate the efforts of interstate environmental measures on the basis of sustainable and balanced development. The article

examines prerequisites for the formation of the global environmental safety as an integral part of international relations and politics against the background of the long-term ecological crisis. Features of the global environmental safety and levels of its operation on a territorial basis are singled out and grounded. Attention is focused on transboundary character of the manifestation of most environmental threats and hazards, making it impossible for countries to overcome the consequences on their own. Emphasized are global threats and hazards that will determine areas of cooperation in the global environmental safety in the near future. Parity basis and principles of formation of global ecologically safe space are outlined. Considering the world experience of the implementation of forms and methods of economical use of natural resources and observance of safety of existence, directions of strategic planning of national environmental safety are suggested.

It was determined that globalization processes on the planet increase the threat to humanity in the form of environmental hazards: destruction of the ozone layer of the atmosphere and manifestations of global climate change, pollution of the world ocean, civilizational confrontation between the Christian and Muslim world, the creation and functioning of a global terrorist network, the spread of nuclear, chemical, biological , geophysical, space, psychotropic, environmental weapons and technologies of mass destruction.

The main mechanisms for the implementation of international environmental security should be considered interstate cooperation, the creation of mechanisms for effective international consulting, peaceful settlement of disputes, prevention of transboundary environmental pollution, scientific and technical cooperation, international responsibility for transboundary environmental damage, public control, and the involvement of international non-governmental and public organizations in emergency environmental situations. It has been proven that the mechanisms of international environmental security during emergency situations require the consolidation of efforts of interstate environmental measures on the basis of sustainable and balanced development.

Keywords: consolidation; ecology; security; threat; economy; state; strategy.